

RESEARCH OF GENDER CHARACTERISTICS OF WOMEN'S POSITIVE UNITS

Sohiba Melibayeva

Daughter Of AdhammirzaAlisher Navoi TDOTA University,
2nd Year Master's Degree In Linguistics

ABSTRACT

This article reflects to some extent the gender characteristics of positive desire units, the expression of such units in women's speech, and their relevance to our culture.

Keywords: positive desire meaningful units, applause, wishes, gender characteristics, women's speech, men's speech, emotionality, variability, divine concepts, poetic forms, speech patterns

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ijobiy istak birliklarining gender xususiyatlari, ayollar nutqida bunday birliklarning ifodalanishi va ularning madaniyatimizga daxldorlik jihatlari ma'lum darajada o'z aksini topgan

Kalit so'zlar: ijobiy istak mazmunli birliklar, olqishlar, tilaklar, gender xususiyatlari, ayollar nutqi, erkaklar nutqi, emotsionallik, variativlik, ilohiy tushunchalar, she'riy shakllar, nutqiy qoliplar

KIRISH

XX asr boshlarida dunyo tilshunosligida til va nutq tadqiqiga qiziqish boshlandi. Jumladan, Amerikalik antropolog-tilshunos E.Sapir, daniyalik tilshunos O.Jespersen tadqiqotlarida nutqning struktur xususiyatlari, xususan, fonetik, leksik, morfologik, sintaktik qurilishi borasida qiziqarli fikrlar keltirilgan. Keyinchalik, XX asrning 60-70- yillariga kelib, bu tadqiqotlar jinslar nutqidagi o'zaro tafovutlarning ochilishi va o'rganilishiga turtki bo'ldi.

Ammo, XXI asr ilm-fanida genderolingvistik izlanishlar natijasida ayol va erkaklar nutqi – genderlektdagi farqli jihatlar qayta talqin qilina boshlandi. Amerika va Yevropa tilshunoslari tomonidan tadqiq qilingan genderolingvistik nazariyalar ko'p o'tmay rus tilshunosligida ham katta qiziqish bilan o'rganildi hamda rus tili asosidagi gender tadqiqotlari davri boshlandi.

Bugungi kunda rus tilshunosligida mustaqil fan sohasi-gender tilshunosligining mustaqil shakllanish jarayoni kuzatilmoqda va zamonaviy gender tadqiqotlari rivojiga juda katta hissa qo'shib kelmoqda. Til va kommunikatsiyani gender tadqiqotlari nuqtayi nazaridan o'rganish va tahlil qilishda yangicha yondashuvlarning vujudga kelishi bundan dalolat beradi. Gender kategoriyasi va unga bog'liq bo'lgan jins va til tushunchalarining yangi nuqtayi nazarining vujudga kelishi natijasida tilshunoslik fani tilda jins muammolarini tadqiq etish yo'nalishlari va konsepsiyalarini o'rganishga yangi yo'l ochib berdi. Ma'lumki, muayyan til va jamiyatning o'zaro munosabatlari o'rganilganda, so'zlovchining qanday sotsial guruhga mansubligi, kasbi, mashg'uloti kabi omillar qatorida uning yoshi va jinsi ham e'tiborga olinadi¹. Ijobiy istak

mazmunini ifodalovchi birliklarning yoshga va jinsga ko'ra ham farqli qo'llanish holatlari kuzatiladi.

ASOSIY QISM

Ijobiy istak birliklarini gender nuqtayi nazaridan o'rganar ekanmiz, erkak va ayollar nutqining qator farqli xususiyatlari og'zaki va yozma nutq misolida quyidagicha ifodasini topgan:

---ayollar nutqiga xos diskursiv qurilmalarning uzundan-uzun: Qani ilohi omin, qadam yetti balo yetmasin, olganing oltin bo'lsin, oltin boshing omon bo'lsin, topganinggiz pul bo'lsin, haydaganingiz qo'y bo'lsin, o'zlarindan ko'payinglar, topganing to'ylarga buyursin. (so'zlashuvdan);

--- erkaklarniki esa qisqaroq qoliplarda tuzilishi : Yurtimiz tinch bo'lsin, ketmas davlatidan bersin, o'tganlarni xudo rahmatiga olgan bo'lsin. (so'zlashuvdan);

---ayollar nutqi emotsionalligi, hissiy bo'yoqdorligi, undovlardan

ko'p foydalanilganligi jihatidan erkaklarnikidan farq qilishi :Ey Alloh, o'zing yomonliklardan asra, keng fe'l, ketmas davlat bergin, yaxshilar bilan birlashtirgin, yomonlardan uzoqlashtirgin. (so'zlashuvdan) ;

--- variativlikning ayollar nutqida ko'p uchrashi, sinonimlarni erkaklarga nisbatan ko'p qo'llashi;

---umuman, ayollarning so'z qo'llashda erkaklardan ustunligi;

---ayollar nutqining maqsadsiz va aksincha, erkaklar nutqining maqsadli yo'naltirilishi;

--ayollar nutqida unlilarning cho'ziqroq talaffuzi va erkaklarda odatiy qisqa talaffuz qilinishi kabi qator differensialliklarni guvohi bo'lamiz.

Ayollar nutqida faol qo'llanuvchi ayrim shakllar borki, ijobiy istak mazmunli birliklarda xuddi qolip shakliga kelib qolgan. Masalan, -gur affiksli ijobiy istak birliklari ayollar nutqida faol qo'llanadi. Odatda, qarg'ishni ifodalovchi -gur affiksli birliklarni bo'lishsiz shaklda qo'llash ayollar nutqi uchun xos bo'lib, bunda ijobiy istak bildiradi: basharang qurmagur, qurib ketmagur kabi.

Bu xil qurilmalarda salbiy istak ma'nosi kuchsizlanib, neytral holdagi istak mazmuni ifodalanadi; Ey qurib ketmagur, nega indamading shu vaqtgacha? Basharang qurmasin, tezroq keta qolmaysanmi! (O'. Xoshimov)

Bunday birliklarga yana bo'yni uzilmagur, tinmagur, o'lmagur so'z va so'z birikmalarini ham misol sifatida keltirish mumkin. Ayollar nutqida ijobiy istak ifodalovchi nutqiy birliklar rang-barang bo'lib, ular -(a)y, -sin kabi mayl shakllarida ham beriladi: Aylanay, bo'yingga qoqiy, sadag'ang ketay, onaginang aylansin, onang qoqindiq, bo'yingdan o'rgulay, kabi birliklar ham asosan ayollar nutqida ishlatiladi. -Xush kelibsiz, - dedi Oftob oyim... -Xushvaqt bo'linglar, aylanay, qix...-dedi xotin. (A.Qodiriy) Voy bo'yingga qoqiy. Voy sadag'ang ketay! – dedi u. (O'. Umarbekov) Voy onaginang aylansin, kel-kel, bo'yingdan o'rgilay! (Said Ahmad) O'ktamjon, onang qoqindiq, tinchgina uxla! (Oybek)

-gur affiksli qurilma orqali ayollar nutqida marhumlarga nisbatan ham ijobiy istak bildiriladi: Joyi jannatda bo'lgur, xudo rahmat qilgur, go'ri to'la nur bo'lgur. Bunday birliklar o'zbek xalqining marhumni hurmat bilan tilga olish odatidan kelib chiqib shakllangan birliklardir.

Shu o'rinda ham ijobiy istak mazmunidagi birliklarning milliy madaniyatimizga xosligini aniq guvohi bo'lamiz.

Ma'lumki, xalq maqollari mazmuniga ko'ra rang-barang bo'lib, ularda istak mazmuni ham ifodalanishi mumkin. Shunisi xarakterliki, ayollar nutqida kesimi buruq-istak maylida qo'llangan maqol va matallardan unumli foydalaniladi. Ularning mazmuni ko'p hollarda ijobiy istak ifodalangan bo'ladi. Bunday maqollarning fe'l kesimi ikki xil shaklda – bo'lishli va bo'lishsiz shaklda qo'llanganini kuzatish mumkin. Masalan: Uyquni tinchidan ber, o'limni kechidan ber. O'g'il bo'lsin, qiz bo'lsin, qo'l-oyog'i tez bo'lsin. Go'ringdan suv chiqmasin, uyingdan quv chiqsin. Yomonga ishing tushmasin, qulonga qushing tushmasin.

Ijobiy istak mazmunini ifodalovchi birliklarning ayollar leksikasiga xos xususiyatlardan biri ularda o'zbek xalqining diniy e'tiqodi hamda etiketi bilan bog'liq bo'lgan antroponimlarning qo'llanishidir. Bunday nomlar qatoriga Ollox, hazrat Ali, Hazrati Nux, Hazrati Bahovuddin, Hazrati Dovud, Imomi A'zam, Luqmoni Hakim, Bobo Dehqon, Bibi Fotima, kabi nomlar kiradi. Bunday birliklar tarkibida, shuningdek, –qilgan duolarimiz ijobat bo'lsin-- ma'nosini bildiruvchi **omin** so'zi, –Olloh ulug'dir-- ma'nosini bildiruvchi Olloxu akbar so'zi birikmasi va eski o'zbek tilida –xudo, Ollox ma'nosi bilan murojat birligi sifatida qo'llangan. Hozirda esa ma'lum bir qolipga aylangan **ilohim (ilohi, iloyo)** so'zlari faol ishlatiladi. Alloh topganingga baraka bersin, teng qarib, teng horinglar, uvali-juvali bo'linglar, ko'pni qatorida sizlarga ham bersin, boshing toshdan bo'lsin, qaro yuzlikdan asrasin, Alloh to'g'ri yo'lga boshlasin. Qani iloho omin, qadam yeti balo yetmasin(So'zlashuvdan) Tuproq olsang, oltin bo'lsin! Hamyoningga Xizr nazar solsin. Olgin-u, oldirma, ko'zlaganig kumush, tishlaganing bol, dushmanlaring lol bo'lsin, olloxu akbar! Omin. Boshlagan ishlaringga Ollox madadkor bo'lsin, ishlaring baroridan kelsin, Hazrati Nuh o'zi qo'llasin! (So'zlashuvdan) Ayollar nutqining yana bir o'ziga xosligi shundaki, ayrim rasm-rusmlarni bajarishda aytiladigan ijobiy istak mazmunli birliklar she'riy shaklda, musiqiy ohangdorlikda, ma'lum bir ritmga solingan holda aytiladi. Masalan, yosh chaqaloqni beshikka solish jarayonida :

Bismillohir rohmanir rohim.

Bolamni qo'rg'oni qulluq bo'lsin,

O'ng tarafmi chap taraf, chap tarafmi o'ng taraf,

Egasi keldi kuchugi qochsin, farishta momolari qo'ynini ochsin.

Ayollar nutqida ijobiy istak mazmunini ifodalashda emotsionallik kuchli bo'ladi: voy, jonim bolam, bo'ylaringdan onang aylansin, bo'ylaringga bo'ytumor bo'lay, ilohim, borgan joyingda nondek aziz bo'lg'in, borgan joyingda toshday qotgin, qo'shganing bilan qo'sha qari, serfarzand, serdavlat bo'lg'in, allohim doim madadkor bo'lsin, omin! (gazetadan)

Ayollar nutqidagi ijobiy istak birliklari tarkibida juft va takroriy so'zlarning qo'llanishi ma'lum darajada o'ziga xosdir. Sinonimlardan tashkil topgan juft so'zlar ijobiy istak birliklarida ko'p qo'llanadi: Xayru baraka, to'kin-sochinlik, tinchlik –omonlikni bersin iloyo! (So'zlashuvdan) Baxtli bo'l, jon singlim, qayin og'ang eson-omon kelsin. (O'. Hoshimov) Dasturxonimizdan qut-baraka arimasin, balo- qazolardan asrasin. Qo'ni-qo'shni oldida yuzing yorug' bo'lsin. (So'zlashuvdan)

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tildagi turli hodisalarni gender jihatdan tahlil qilish ommalashib borayotgan bir paytda ijobiy istak birliklarining ham gender xususiyatlari, ularning o'ziga xos jihatlari; ayollar va erkaklar nutqida bunday birliklarni qo'llashdagi turli tafovutlar; aynan, ayollar nutqining bunday birliklarni qo'llashdagi ko'rinishi kabi jihatlarni o'rganish va izohlash nisbatan tilshunoslikdagi yangi yo'nalish---genderolingvistika va til va madaniyat bog'liqligi orasida paydo bo'lgan fan---lingvokulturologiya fanini yana-da chuqurroq tushunib yetishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари: маънавий қадриятлар ва миллий мулкни англашнинг тикланиши – Т., Ўзбекистон, 1999. –254 б.
2. Худойберганова Д.С. Ўзбек тилидаги бадий матнларнинг антропоцентрик талқини. Филол. ф. дри. ... дис. автореф. –Т.: 2015
3. Маслома В.Л. Связь мифа и языка. Фразеология в контексте культуры. М.: 1991.
4. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. — М.: Наследие, 1997.
5. Qo'chqorov N.N. O'zbek xalq olqishlarining janr xususiyatlari:Fil.fan.nom.diss.avtor. – Samarqand. 1994
6. Базарова М.М. Ўзбек тилидаги ижобий истак мазмунини ифодаловчи нутқий бирликларнинг лисоний хусусиятлари [дуолар ва нутқий этикетлар асосида]. Филол. фанлари номзоди... дисс. автореф. – Тошкент, 2007. – Б. 4-17.
7. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. –М.: Просвещение, 1979. –с.379